

Czeplédi Katalin

NYELVÜNK GYÖKRENDSZERÉRŐL¹

1. A földrajzi nevek avagy a szkíta-hun nyelvek nyelvtana sorozatban a harmadik rész² az alaktan, amely két fő részből áll: a szótövek³ és a toldalékok rendszeréből. Tekintettel arra, hogy a hangtan és az ősmondattan mellett ez is olyan alapmű, amely nélkül nem fejthetők meg a szkíta és a hun nyelvi emlékek írásos anyagai, továbbá nem írható meg maradéktalanul a magyar valamint a szkíta-hun utódnyelvek nyelvtana, ezért sok példaanyagot kell tartalmaznia a fő kutatási területéről: a Volga-Urál vidéke⁴ földrajzi neveiből, a Kárpát-medence földrajzi neveiből valamint a magyar személynévek és a közszók közül. Az anyag nagyságára tekintettel külön kötetben írtam meg a gyökrendszert⁵ és a toldalékok rendszerét. Jelen dolgozatban a gyökrendszer lényegéről egyetlen példa bemutatásával szólok, ez a magyar *pásztorkodásokkal* szó, amely szerkezeti felépítése szerint összetett, képzett, jelezett és ragozott forma.

E szónak a gyökéhez, tövéhez, s általában a gyökrendszer lényegéhez azonban csak úgy jutunk el, ha tudjuk, hogy a nyelv a természeti környezetnek, a tárgyi és a szellemi kultúrának a tükré, másképpen a közlés eszköze. Azt is kell látni, hogy eleink gondolkodása szerint az élő természet legkisebb egysége a forrás, a mag, amely az élet kezdete, kiinduló helye térben és időben egyaránt. Következésképp, a nyelv legkisebb egysége a forrást, a magot jelölő szó, amelyet összefoglaló néven gyöknek, tőnek szokás nevezni. Ez a gondolkodásmód egyrészt kiolvasható a földrajzi nevekből, a magyar és más nyelvekből, másrészt a társtudományok ismeretanyagából.

2. Ami a gyökrendszerhez kapcsolódó szakirodalmat illeti, alapvetően két hibája van. Az egyik csoportba tartoznak azok, amelyek összekeverik az abszolút szótövet és a relatív szótövet. A másikba azok sorolhatók, amelyek nem fogadják el, helytelenítik a *gyök* kifejezés, mint szakszó használatát. Mindkét

csoporthoz tartozó irodalomban rendet lehet és kell tenni. Tisztázni kell a szakkifejezéseket ahhoz, hogy a használatuk illetve az elvetésük tudományosan megalapozott legyen.

A kifejezések tisztázásához hozzátartozik, hogy a *tő* és a *gyök*, azaz a szótó és a szógyök egymásnak változatai, felváltva használhatók. A tisztázás szükségességének igazolására lássuk a *tő* és a *gyök* szó jelenleg elfogadott tudományos magyarázatát:

A magy *tő*, *töv*, *tőj* 'folyó, árok stb. torkolata, vége, (földrajzi hely) közvetlen környéke, a növénynek a földön levő gyökere része, növény szárnak, fatörzsnek stb. közvetlenül a föld feletti része, szőlőtőke, testrésznek, végtagnak a törzzsel érintkező része, hajszál, szőr gyökere, alkotóelem, szótó'. Ősi örökség a finnugor korból. Vö.: zürj. *din* 'vastag vég (fáé)', votj. *din*, *diñ* 'tő, a fatörzs alsó, vastag része, folyótorkolat', cser. *tän*, *tiñ* 'gyökérvég', md. *t'e-*, *t'ej-*, *t'em*, *t'eh*, finn *tüvi* 'tővég, fatörzs, vastag vég'. (TESz)

A *tő* szavunknak a magyar és a finnugorba sorolt nyelvi változatai összetartoznak hangtanilag, szerkezetileg és jelentés tanilag. Etimológiájuk közös, gyökerük a szkíta-hun nyelvekhez vezet. Nem lehet ősi örökség a finnugor korból.

A magy. *gyök* ld. *gyökér* 'nemzetség, törzs, növénynek a földön szétágazó része, belső rész, alap, forrás, eredet, gyökérszó, gyök (matematikában), *gyök* 'a gyökvonás által nyert mennyiség, növény gyökere, gyökérszó'. A szócsalád alapja a *gyökér* ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *jēkur* 'kidőlt fagyökér földestül'. Az *-r* denominális nőmenképző. Hasonló jelentésfejlődésre vö.: lat. *radix* 'növény gyökere, valaminek alsó része, eredet, származás, ang. *root* 'gyökér, gyökérszó, fog, haj, gyökere, haj gyökere, eredet, forrás, gyök a matematikában, gyökérszó. A *gyök* egyrészt nyelvújítási elvonás a *gyökér*-ből. Másrészt a *gyüke* 'gyökere' a palócban nagy területen használatos. (TESz) < *gyöké* + *-r*.

Mindkettőben, a *tő* és a *gyök* szóban közös a 'forrás, eredet' jelentés. Ez azért is lényeges, mert a szavak olyan elemének a megnevezésére használjuk szakszóként, amely elemre épül a teljes, tovább alakított, képzett, jelezett, ragozott szó. Etimológiailag összetartozik, közös gyökerű szó a *tő* és a *gyök*, egymásnak olyan hangtani alakváltozatai, amelyek őrzik az alapjelentést, azaz a magjelentést, szerkezetileg abszolút szótövek. Semmi akadályja annak, hogy

¹ Jelen dolgozat a Miskolci Nagy Lajos király Magánegyetem rendezte Östörténeti Fórumon elhangzott előadás (2009. aug. 4.) írásban megszerkesztett változata.

² Az első a Hangtan, a második az Ősmondattan. A Hangtan ld. Első kiadás: Nyelvészeti Östörténeti Füzetek 1-3. Nagy Lajos király Magánegyetem, Miskolc 2004-5, második kiadás: A szkíta-hun nyelv őstörténete, Hangtan, Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest 2007. Az Ősmondattan ld. Első kiadás: Nyelvészeti Östörténeti Füzetek 5. Nagy Lajos király Magánegyetem, Miskolc 2007, második kiadás: Szkíta-hun nyelv ősmondatai Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest 2007.

³ Megjelenés alatt a Gyökrendszer.

⁴ Gyakran hozok példákat Eurázsia nagy területéről is.

⁵ Megjelenés alatt.

szótó jelentésben szakszóként használjuk mind a *tő*, mind a *gyök* formát.

A pontosítás kedvéért megkülönböztetjük a relatív szótövet, másképpen a relatív szógyököt, valamint az abszolút szótövet, vagyis az abszolút szógyököt. Az abszolút szótó, másképpen abszolút szógyök megnevezés olyan szavakra, szóelemekre vonatkozik, amelyek a nyelvtudomány jelen állása szerint további elemekre nem bonthatók. A relatív szótó, másképpen relatív szógyök ezzel szemben tovább bontható egy vagy több abszolút szótóra vagy legalább egy abszolút szótóra és valamilyen toldaléokra, s ez az alakulat vesz ill. vehet fel további toldalékokat. Esetünkben az a kérdés, hogy a magyar *pásztorkodásokkal* szónak mi az abszolút és mi a relatív szótöve.

Előzetesként azt is tisztázni kell, hogy a magyar *gyök* szóhoz képest a *gyökér* szó képzett alak. A *gyök* alakváltozata a magy. *tő*, *töv*-, *tőj*- formáknak, és semmi nem indokolja a *gyökér*-ből való elvonás magyarázatát. Ezt az elvet a földrajzi névi kutatások sem támogatják. Az adatok ugyanis építő és nem bontó természetűek ugyanúgy, mint a nyelvünk. A latin és az angol formáknak valamint a további nyelvekben használt szakkifejezéseknek a magy. *gyök* illetve a *gyökér*-hez való viszonyuk bemutatására máshol kerítünk sort.⁶ A magyar *gyökér* szó nem lehet ősi örökség az ugor korból.

A *tő* és a *gyök* megnevezésének szinonimaként való alkalmazásának semmi akadály, hiszen nemcsak a jelentésük ugyanaz, de a két szó etimológiailag is közös eredetű. Ezt azért szükséges tisztázni, mert az akadémiai, a hivatalos nyelvtudomány képviselői nem fogadják el a *gyök* megnevezést. A velük szemben álló kutatók pedig a *gyök* szót gyakrabban és szívesebben használják, mint a *tő* szót. Mindkét fél téved, helytelenül jár el. Az akadémikusok azért, mert a megnevezések tisztázása helyett lesöprik a problémát, a másik fél pedig azért, mert helytelenül használja, ebből következően a lényegyet érintő megoldásuk sem fogadható el.

Egymással felváltva használható tehát a *tő* és a *gyök*, továbbá az *abszolút szótó* és az *abszolút szógyök*, valamint a *relatív szótó* és a *relatív szógyök*. Csak a párban megjelölt megnevezések használhatók szinonimaként, a párok egymással nem cserélhetők fel, vagyis az abszolút szótó nem lehet relatív és fordítva: a relatív szótó nem lehet abszolút.

3. A szemléltetésként hozott példa a *pásztorkodásokkal* szó a következőképpen elemezhető. A szó

relatív (viszonyított) töve két abszolút (végső)⁷ tövet tartalmaz, amelynek az összege, az együttese adja a relatív szótövet: *pász* + *tor*. A *pásztor* mint relatív szótó pedig a *pásztorkodik* alapjává vált. A *-kodik* önmagában összetett képző, a *-ko-* jelöli a visszaható tartalmat, s az *-o-* a képző része, nem lehet hiátustöltő hang. A *-dik* pedig olyan igeképző, amely *-ik* végű, de nem az *-ik* a képző. Esetünkben a *-dik* képzőnek egy rövidebb formája a *-dá-* szerepel,⁸ amelyhez *-so* deverbális nomenképző (igéből névszót képző) járult. Toldalékolatlan formában (vö.: *pásztorkodás*) nem szerepel a magánhangzó, amely az előző esetben sem lehet hiátustöltő hang, hanem a képző része. A *pásztorkodás*-o- pedig a többes számú formához képest relatív *tő*, amelyhez a *-k* többes szám jele járult. Eredetéhez tudni kell, hogy a *két* szavunk kezdő mássalhangzója, valamikor a duális jele is lehetett. A *pásztorkodások* pedig a *pásztorkodásokkal* szóhoz viszonyítva *tő*, azaz a tovább toldalékol, vagyis ragozott szónak a relatív töve. Esetünkben a *-kal* kezdő *-k*-ja hasonulás eredménye, a *-val* eszköz- és társhatározórag *v*-je hasonult a többes szám jelül szolgáló *-k*-hoz. A *-val* 'együtt' jelentését külön kutatás során sikerült megállapítani.⁹ A szó szerkezeti felépítése szemléltetve:

***pásztorkodásokkal*:**

< *pásztorkodások* -: relatív *tő* + *-kal* < *-val*: eszköz- és társhatározó rag

< *pásztorkodás*o-: relatív *tő* + *-k*: többes szám jele

< *pásztorkodá* -: relatív *tő* + *-so*: deverbális nomenképző

< *pásztorko* -: relatív *tő* + *-dá*: igeképző

< *pásztor* -: relatív *tő* + *-ko*: visszaható jelentés képzője

< *pásztor* -: relatív *tő* < *pász*: önálló szó + *tor*: önálló szó.

A továbbiakban a *pásztor* szóról és a szót alkotó két szóról a *pász*-ről és a *tor*-ról kell szólni.¹⁰

⁷ További ismeretek az abszolút és a relatív tövekről a Gyökrendszer című könyvben. Lényeges megjegyezni, hogy a *pász* előtag és a *tor* utótag további elemekre bontható, szótóra és képzőre. Ez azonban csak a kutatásaim fényében vált lehetségessé és világossá. Ezért egyrészt a továbbiakban az abszolút és a relatív szótövek megállapításához nélkülözhetetlen alapismeretként szolgál a könyvsorozat (Hangtan, Ósmondattan, Alaktan, Jelentéstan), másrészt ennek fényében felül kell vizsgálni az abszolút és a relatív szótöveket a magyarban és a szkíta-hun utódnyelvekben.

⁸ Használatos magánhangzó nélkül is a *-d*-képző, vö.: *pásztorkodjál* < *pásztorkod* -: relatív szótó, amely alapot nyújt a felszólító mód képzéséhez, majd az egyes szám második személyű igei személyrag (*-l*-) alkalmazásához.

⁹ A róla szóló dolgozat megjelenés alatt az ELTE és a Kodolányi János Főiskola közös kiadványában.

¹⁰ Nincs vita abban, hogy a grammatikai lexémák önálló szavakból alakultak ki, azonban megfejtésük csak a Toldalékok rendszere c. munkámban fog szerepelni. A grammatikai lexémákról, azaz a toldalékokról (képző, jel, rag) részletesebben jelen dolgozatban nem szólok, mert nem tűztem ki feladatul.

⁶ Külön dolgozat feladata, hogy a különböző nyelvek idevonatkozó szakkifejezéseit számba vegyük, és egységes, helyes megnevezéseket használjunk nemzetközi viszonylatban is, természetesen a különböző nyelvek sajátosságait is figyelembe véve.

3.1. pásztor 'állatokat őrző, legeltető személy, vezető, előljáró, lelkész, csósz'. Szláv eredetű. (TESz) < *pász* (< *pá* + *-sz*) + *-tor*.

Az alábbiakban azt is igazoljuk, hogy a *pásztor* szavunk nem lehet szláv eredetű annak ellenére, hogy a szláv nyelvekben ismert, vö.:

Orosz

pásztor 'protestáns lelkész'. < *pás* + *tor*.
pásztyr 'pásztor, lelkipásztor'. < *pás* + *tyr*.

Az orosz etimológiai szótár az *-or*' és az *-yr*' szóvéget képzőnek értelmezi helytelenül.

Magyar földrajzi névben

Pásztori 'helység Győr-Sopron megyében'. A személynévként is alkalmazott magy. *pásztor* főnévből keletkezett. A birtoklást kifejező *-i* képző később járult a személynévhez. (KISS 1980) < *Pásztor* (< *Pász* + *tor*) + *-i*.

Magyar személynévben

Pásztor csn. ← magy. *pásztor* 'állatokat őrző, legeltető személy vagy csósz, ill. vezető, előljáró vagy lelkész'. (KÁZMÉR 1993) < *Pász* (< *Pá* + *-sz*) + *tor*.

Pásztorfí csn. ← magy. *pásztorfí* 'pásztorfíú, bojtár'. (KÁZMÉR 1993) < *Pásztor* (< *Pász* + *tor*) + *fi* 'fia valakinek'.

3.2. pász (előtag)

Földrajzi nevekben
 Volga-Ural vidéke

Yraš possi d. Ašm.III.57.: csuv. *Yraš possi*, rozssal bevetett mező, NAP:-, Ar.:-.
 < csuv. *Yraš* ← csuv. *yraš* 'rozs'

+ *possi* ← csuv. *pusā* 'mező'
 + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Kačaka possi f. Ašm.VI.171.: csuv. *Kačaka possi* Jau., patak neve az or. Verxn(ije) Močary -nál, NAP:-, Ar.:-.
 < csuv. *Kačaka*

+ *possi* ← csuv. *pusā* 'gödör, kút' ← csuv. *pus* - 'vágni, kapálni'
 + *-ā*: deverbális nomen képző
 + *-i*: birtokos személyjel.

Onga posě ? Ašm.:-, NAP:-, Ar.: csuv. *Onga posě* Č.

< csuv. *Onga*: folyó neve

+ *posě* ← csuv. *pos* ← csuv. *pusā* 'gödör, kút', *pusā* 'mező'
 + *-ě*: birtokos személyjel.

Pos pečě f. Ašm.:-, NAP:-, Ar.: csuv. *Pos pečě* M., patak, szakadék.

< csuv. *Pos*

+ *pečě* ← *pet
 + *-ě*: birtokos személyjel.

Pos jár t. GMA: mari *Pos jár* or. *Posjar* Gm., tó az or. Madary helységtől délre.

< mari *Pos*

+ *jár* ← mari *jär*, ld. *jer* 'tó'.

or. *Posjar* ← mari *Pos jár*.

zolható, mert az ősszlávba is a szkíta-hun nyelvekből került át nem korábban a Kr. utáni 400-as éveknél. Az Uráltól nyugatra ugyanis a szláv nyelvek kialakulásának területén a szkíták és a hunok jelenléte már az ezt megelőző időszakban ismert a régészeti leletek és a történeti források igazolása alapján.

A *puszta* szavunk jelentése 'mezőhely, mezőhöz tartozó'. Ugyanakkor a szóból az is kiderül, hogy a *pusz* tövel jelzett 'mező' jelentésben benne van a keletkezési mód, vagyis az, hogy a víz vágta, tarolta helyről van szó. A szűrés, vágás cselekvésre a hegyes, éles tárgyak képesek, ezek pedig a forrásfolyó, az elágazó folyó alakjáról kapták az elnevezést. További szavaknak szolgált mintaként a folyó ilyen alakja és működése. A vékony, hegyes jelentés kapcsán ide kötődik a *pöszméte* szó *pösz* töve, hiszen a gyümölcs elnevezésének az alapja a bokor tuskéje. A felhajló hegyű orr és az ilyen tárgy neve *pisze*, olyan, mint a csúcsával felfelé állított háromszög vagy ék, nyíl stb., mind az elágazó, a forrásfolyóról kapta a mintát. Idetartozik a *pisztráng* *pisz* töve is, amely a hal jellemző tulajdonsága révén kapta ezt a megnevezést, s a hegyes forma és a túske ennek a hálnak megkülönböztető jegye. Így kötődik ide az orosz *p'ostryj* és a *pisat'* szó töve is. Ez utóbbi arra utal, hogy az írást hegyes, éles szerszámmal végezték. Az éppen kihajtott víz, elágazott folyó nemcsak keskeny, olykor tömör, hanem fiatal is, ezért tartoznak ide a *pesztonka*, *pesztra*, *poszáta* stb. szavak. A hangutánzó jelentés a víz hangjához vezet el, így tartoznak ide a magyar *pösze* szó és a *poszméh* *posz* töve. A *pásztormány* *pász-* töve valóban rokon a török *bastyr* ige *bas-* tövével, de e jelentésszálon a magy. *basz* szóval is, másfelől a 'vág' jelentés kapcsán a csuvas *pus-* 'vág' igével is. Valamennyi fenti magyar szó és a szavak töve közös gyökerű, s ugyanúgy a szkíta-hun kultúra részei, mint a szláv szavak, amelyek a szlávban átvételek és nem a magyarban.

Meg kell jegyezni, hogy az általános nyelvészeti ismeretek körébe tartozik az a megállapítás, mely szerint a szócsaládokat alkotó egyes szavak jelentése az eredeti komplex jelentéstartalom alkotó részeinek önállósult változata. Hozzá kell tenni, hogy ezek a változatok kezdetben nómen-verbumok, vagyis igenévszók voltak. Esetünkben a 'vág' jelentés eredetileg a vízre vonatkozott, a víz egyik tulajdonságát örzi. A folyása közben ugyanis a víz tarolt, vágott, miközben a medrét alakította, de akkor is, amikor kiáradt a medréből, s a folyó mentén olyan a folyóhoz tartozó területet alakított ki, amely az ár levonulása után réthez hasonló illetőleg földművelésre alkalmas terület volt. Kezdetben ezt értették

mező alatt, idővel pedig a hozzá hasonló rétet, s a megművelt területet is szokták mezőnek nevezni, csuvasul pedig *pusă*-nak.

3.3. *tor* (utótag)

A *pásztor* szavunk utótagja a *tor* azzal az 'isten' jelentésű szóval azonos, amely a magyarban *úr*, a csuvasban *tură*, de további szkíta-hun utódnyelvekben, sőt a sumérban is megtalálható a genetikailag idetartozó alakváltozata. A sumért preszkítának is tartják. A szótárakban olvasható vélemények kiegészítésre és javításra szorulnak. Vö.:

Magyar

úr 'a hatalom és a vagyon birtokosa, uralkodó, parancsoló, Isten, Jézus Krisztus, férj, hatalom, uralkodó erő'. Bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség a finnugor korból, vö.: finn *uros* 'férfi, vitéz, hős, hím, kan', *urho* 'hős, harcos', *urakka* 'kétéves hím rénszarvas'. (TESz) < *ú* + *-r*.

A szócikk írója tévedett, amikor a finn *urakka* 'kétéves hím rénszarvas' szót is idehozta bizonyítékként. A szó nem tartozik ide, mert a magyar *iker* 'kettős' és a török nyelvi párhuzamaival tartozik össze közelebről, vö.: csuv. *jékěr* 'iker'.

Csuvas

tură 'isten', jeny. *teŋri* 'ég', azerb. *tori* 'isten, ég', csag. *tengra*, ujjg. *täŋri*, kirg. *teŋri* 'isten', k.kalp. *tangri*, oszm. *tanry*, jak. *tangara*, bask. *tänre*, 'isten, ég', burj.mong. *tengeri*, kalmük *tenger* 'ég', sumér *dingir* 'ég'. Vö.: perzsa *tour* 'alak, forma'. (JEGOROV 1964) < *tu* + *-ră*, *teŋ* + *-ri*, *to* + *-ri*, *teng* + *-ra*, *täŋ* + *-ri*, *tang* + *-ri*, *tan* + *-ry*, *tanga* + *-ra*, *tän* + *-re*, *tenge* + *-ri*, *tenge* + *-r*, *dingi* + *-r*, *tou* + *-r*.

Meg kell jegyezni, hogy a perzsa *tour* világosan átvétel, az 'isten' jelentést nem örzi. A szó nemcsak *-r*-t, hanem *-z*-t tartalmazó formában is megvan, vö.: *dingiz* 'isten' (Labat 252. old.). A sumérban a *dingir* 'ég, csillag, isten, égből jött, égi fény' jelentésű egyaránt lehet (vö.: Labat: 35., 48-49., 252. old.)

A magyar *úr* és megfelelőinek az elemekre bontásánál világosan látszik a kutatásaink eredményeképpen, hogy a második elem (*-r*, *rV*, *-z*) képző, s a 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő' jelentésű képzőnek az *-r* és a *-z* a kezdő más-salhangzója. Az adatokból látható, hogy gyakran követi magánhangzó (vö.: *-ră*, *-ri*, *-ra*, *-re*, *-ry*). Ez utóbbiak az *-r*-hez képest teljesebb változatok. Hoz-

zá kell tenni, hogy a $-z$ képzőt tartalmazó sumér *dingiz* szó $-z$ -je és az $-r$ úgy függ össze, hogy az előzményük közös, mindkettő a $-d$ (interdentális zöngés spiráns, azaz két fogsorközi zöngés réshang) fejleménye: $d > 1. r, 2. z$. A sumér adatok azért is fontosak, mert igazolják az $-r$ és a $-z$ meglétét Kr. e. több ezer évvel, legalább 2-3 ezerben már használták a mezopotámiai kutatások fényében. Ugyanakkor a sumér *úr* változat arra is utal, hogy a magyar *úr* alakja már legalább 4-5 ezer éve változatlan.

Ami a szavak első elemét (*ú-*, *tu-*, *teŋ-*, *to-*, *teng*, *tāŋ-*, *tang-*, *tan-*, *tanga-*, *tān-*, *tenge-*, *dingi-*, *tou-*) illeti, azok egyrészt a magyar *tő* szavunkkal tartoznak össze, azok alakváltozatai, másrészt a felsorolt 'isten' jelentésű szavaknak az abszolút szótövei, azaz abszolút szógyökei. Ez azt is jelenti, hogy ezeknek a szavaknak az eredeti jelentéstartalma 'tőhöz, maghoz, forráshoz tartozó' volt.

Az *úr* szó megvan földrajzi nevekben és személynévben, vö.:

Ur 'ókori sumér város az Eufrátesz jobb partján'. Végső forrása a sumér *Urim* 'a fény vidéke, Napkelet'. (KISS 1980) < *U* + $-r$.

Úrkút 'helység Veszprém megyében'. A magy. *Úrkút* 'úr kútja, forrása' nevű kút, forrás közelében épült. (KISS 1980) < *Úr* (< *Ú* + $-r$) + *kút*.

Úr csn. ← — *Úr* világi személynév, magy. *úr* 'a hatalom és a vagyon birtokosa'. (KÁZMÉR 1993) < *Ú* + $-r$.

A sumér¹¹ *Urim* 'a fény vidéke, Napkelet' szónak a képzője $-rim$ a $-rV$ formákhoz képest is teljesebb alakot őriz. A kutatásaink fényében a $-rim$ korábbi $-rink$ < $-rVnkV$ < $-rVtkV$ stb. fejleménye. A képző előzménye önálló szó volt, ez pedig azonos az abszolút szótövevel, a *tő* szóval és alakváltozataival azzal a különbséggel, hogy itt nem a *tő*, hanem ennek az alakváltozata a magyar *rönk* szó van jelen. Idetartozik a magyar *rög*, továbbá a *rang*, *rag* stb. szó is. A 'a fény vidéke, Napkelet' jelentés pedig magában hordozza a születés, a kezdet, az indulás stb. jelentést, amely végső soron szintén a maghoz, a forráshoz vezet. A mag, a forrás pedig egyben a hatalom és a vagyon is, s aki, ami ehhez tartozik, az lehet hatalmas, vagyonos, nemes és uralkodó. Az *úr* szó eredendően a vízcsepp, a forrás uralkodó, irányító tevékenységét őrzi. Eleink a vizet szentnek is tartották, ez az alapja a mai *Úr* 'isten' jelentésnek, s annak, hogy az *Úr* mint Isten nemcsak uralkodó, hanem teremtő, első és egyetlen is, aki fent (mint forrásban) az égben székel.

A fentiek alapján a magyar *úr* szó nem lehet ősi örökség a finnugor korból.

A magyar *pásztor* pedig nem lehet szláv eredetű, a *pász* szótó közvetlenül kötődik a csuvas *pusā* szóhoz, amelynek egyik alakváltozata a magyar *mező* szó. A *pásztor* jelentése 'mezőőr'. A *pásztor* második eleme a *tor* 'isten' jelentésű, s így a *pásztor* 'mezőisten' alapjelentésben értelmezhető. Itt is meg kell említeni az oroszban meglévő szintén 'pásztor' jelentésű *pastux* szót, amelynek az előtagja a *pásztor* *pasz-* tövével, az utótagja a (*tux*) pedig a *tor* tövével tartozik össze etimológiailag. A *tox* rokon egyrészt az or. *bog* 'isten' szóval, másrészt a magyar *tyúk* szóval is és a török, mongol nyelvi párhuzamaival. Az isten korábbi, női természetén keresztül a forráshoz, mint ősmaghoz jutunk el, amely nemcsak mag, hanem maga a teremtő is. Alakilag és hangtanilag a *tux* és a *tor* úgy függnek össze, hogy a *tux* előzménye *tVCx* volt, ahol a C (konzonáns, azaz más-salhangzó) a *tor* $-r$ -jével tartozik össze. A *tor* szóban az $-r$ -t követő $-k$ eredetű más-salhangzó tűnt el, a *tux* szóban pedig az, amit a *tor* $-r$ -je képvisel. A *tux* megfelelője megvan 'isten' jelentésben, vö.: or. *bog* 'isten', óperzsa *baga* 'úr' (SIS)

4. Jelen dolgozatban egyetlen szón keresztül jeleztük az akadémiai tudós álláspont azon tévedéseit, amelyek egyrészt a szavaink etimológiáját, ezeken keresztül a nyelvünk grammatikáját érinti, másrészt utaltunk arra is, hogy a magyar nyelv kapcsolatait másképpen kell megítélni, mint ahogyan azt ma tanítják az állami oktatási intézményeinkben. A téves nyelvi kapcsolatok megítélésében komoly szerepet játszik az a tény, hogy alapjaiban helytelen a nyelveket családokba sorolni úgy, ahogyan azt tették és teszik. Nem igazolt az uráli nyelvrokonság tétele, s alapvető tévedések miatt nem állja meg a helyét a magyar nyelvnek az uráli nyelvcsaládba való sorolása.

A *pásztor* és az *úr* szavak a társadalmi címnevek olyan tematikus csoportjába tartoznak, amelyek nem lehetnek sem szláv jövevények, sem ősi örökség a finnugor korból. Az ősi magyar szavak több ezer évesek, a gyökerei a szkíta-hun nyelvekhez, sőt a mezopotámiai kultúrához is elvezetnek.

A nyelveknek a családokba sorolása nem megalapozott, tudományosan nem igazolt tétel, amelyre olyan feltételezéseket építettek, mint azt, hogy az egy családba sorolt nyelvek közös ősnyelvből származnak, következésképp a közös ősnyelvnek kialakulási helye és ideje kellett legyen, amelyre számos, ám nem egybehangzó és főleg nem bizonyított elmélet született. Egy elfogadható nyelvtan megírásának, köztük a nyelvünk gyökrendszeréről elfogadható álláspont kialakításának akadályai közé tartozik a

¹¹ 'sumér' szó az agyagtáblákra írt é k í r á s o s kultúrát jelenti. (szerk.)

nyelvcsaládok létrehozása, vagyis a nyelveknek művi módon történő családokba sorolása. A nyelvi kapcsolatok ugyanis a valóságban nem így működtek és nem így működnek. A nyelvcsaládok létrehozásának egyik következménye, hogy a magyart az uráli nyelvcsaládba sorolták, a szkíta-hun nyelveket pedig az indoeurópaiba helytelenül. Ezzel ennek az elméletnek a hívei egyrészt olyan ellentmondásokba bonyolódtak, amelyeket az ő szemléletükkel, gondolkodásmódjukkal és egyoldalú ismereteikkel nem tudtak feloldani, másrészt csakis rossz etimológiákat írhattak, amelyeknek mind a nyelvészeti, mind az őstörténeti tanulságai csakis hamisak lehettek.

RÖVIDÍTÉSEK

ang.	-angol
azerb.	-azerbajdzsán
bask.	-baskir
burj. mong.	-burját mongol
Č.	-Csebokszárszkij rajon
csag.	-csagatáj
cser.	-cseremisiz
csn.	-családnév
csuv.	-csuvas
d.	-domb
ELTE	-Eötvös Loránd Tudományegyetem
f.	-folyó
jak.	-jakut
Jau.	-Jadrinszkij ujezd
Jeny	-jenyiszjei
kirg.	-kirgiz
k.kalp.	-karakalpak
lat.	-latin
ld.	-lásd
le.	-lengyel
litv.	-litván
lp.	-lapp
M.	-Morgausszkij rajon
magy.	-magy.
md.	-mordvin
or.	-orosz
oszm.	-oszmán
ÓT.	-ótörök
ujg.	-ujgur
vö.:	-vesd össze
zürj.	-zürjén

FORRÁSOK

- Ar
Archivális anyag ld. NIKITIN.
- Ašm.
ASMARIN, N. I. 1928-50: Thesaurus linguae Tschuvaschorum I-XVII. Csuvaszkoje Goszudarsztvennoje Izdatyelsztvo. Kazan-Csebokszari
- B-R. 1958.
Baskirszko-Russzkij szlovar 1958
- Fa.
Fasmer, M. Etimologiceskij slovar russkovo jazyka I-IV. Moskva, 1964-73.
- GMA.
Gidronimy Marijszkij ASzSzR.
- HADROVICS-GÁLDI 1951
HADROVICS László - GÁLDI László 1951: Orosz-Magyar szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest
- JEGOROV 1964
JEGOROV, V. G. 1964: Etimologiceszkij szlovar csuvaszkovo jazyka. Csuvaszkoje Knyizsnoje Izdatelsztvo. Csebokszari
- Kāšy.
Maxmūd al-Kāšyari 2008. Orosz nyelvről fordította Czeglédi Katalin, Megjelenés alatt a Helikon Kiadónál. A könyv eredeti címe Dīvān Lugāt at-Turk, oroszra fordította, az előszót és a megjegyzéseket írta Z. – M. Auezova. A szómutatót összeállította R. Ermersz. – Almati: Dajk-Press, 2005. – 1288 oldal + 2 oldal.
- KÁZMÉR 1993
KÁZMÉR Miklós 1993: Régi magyar családnevek szótára. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- KISS 1980
KISS Lajos 1995: Földrajzi neveink nyelvi fejlődése. Akadémiai Kiadó, Budapest
- LABAT 1948
LABAT, René 1948: Manuel D'Épigraphie Akkadienne (Signes, Syllabaire, Idéogrammes) Paris, Imprimerie Nationale
- LELKES 1998
LELKES György 1998: Magyar Helységnevé-azonosító Szótár. Talma Könyvkiadó, Baja
- MÉK
Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó. Budapest 1985.
- NAP
Naszeljonnyje punkty csuvaszkij ASzSzR. Csuvaszkoje Knyizsnoje Izdatelsztvo. Csebokszari, 1974

NIKITIN

NIKITIN, I. D.: Toponimika (nazvanija urocsis, ovragov, leszov i drugih punktov szelenij) Csuvaszkvoj ASzSzR. Naucsnyj arhiv CsNII, knizsnoje posztuplenije N. 72. Kézirat.

SZINNYEI 1884

SZINNYEI József Finn-Magyar szótár, Magyar Tudományos Akadémia Budapest 1884

SIS

N.M. Sanszkij-V.V. Ivanov-T.B. Sanszkaja 1975: Kratkij etimologicseskij szlovar russzkovo jazyka. Moszkva

SW.

FOKOS-FUCHS, D. R. 1959: Syrjänisches wörterbuch I-II. Budapest.

TB.

Szlovar Toponimov Baskirskoj ASSR, Ufa 1980.

TESz

BENKŐ Loránd (főszerk) 1976: A magyar nyelv történeti etimológiai szótára I-III. Akadémiai Kiadó, Budapest.

T-r.

Tatarszko-Russzkij szlovar

TSK

A. I. Turkin 1986: Toponimicseskij szlovar komi ASzSzR. Komi Knyizsnoje Izdatyelsztvo. Szyktyvkar

ÚMT

B. LŐRINCZY Éva (főszerk.) 1979: Új magyar tájszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest. Új Magyar Tájszótár

Vax.

VAHRUŠEVA, M. P. 1956: Udmurtsko-russzkij slovar. Izdatyelsztvo „Russzkij jazik”. Moszkva

IRODALOM

ARADI 2005

ARADI Éva, A hunok Indiában. HUN-idea Kiadó. Budapest, 2005.

ARADI 2008

ARADI Éva, Egy szkíta nép: a kusánok. HUN-idea Kiadó. Budapest, 2008.

BOTALOV 2008-9

Sz. G. BOTALOV, Az európai és az ázsiai hunok (történeti, régészeti értelmezés) 2008-9. Orosz nyelvről fordította Czeglédi Katalin, Megjelenés alatt.

CZEGLÉDI 2004-5.

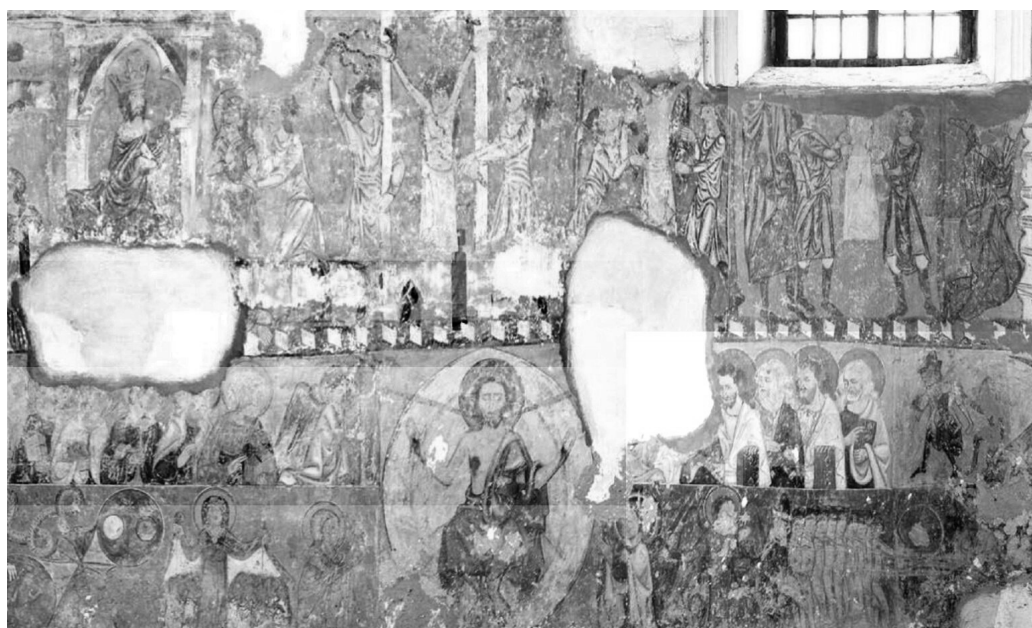
CZEGLÉDI Katalin, A földrajzi nevek hangtana, mondatana. in: Nyelvészeti Őstörténeti Füzetek 1-5. Nagy Lajos Király Magánegyeteme. Miskolc, 2004-5.

CZEGLÉDI 2007

CZEGLÉDI Katalin, Szkíta-hun nyelv őstörténete. Hangtan. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest 2007.

CZEGLÉDI 2007

CZEGLÉDI Katalin, Szkíta-hun nyelv ősmondatai. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest 2007.

A Bögözi református templom freskójának részlete.
(Fent Antiochiai Szent Margit legendájának részlete, lent az Utolsó Ítélet részlete.) (Internet)